

WILLIAM OF ADAM

HOW TO DEFEAT THE SARACENS

Guillelmus Ade: Tractatus quomodo Sarraceni sunt expugnandi

(Text and translation by Giles Constable. *Dumbarton Oaks Medieval Humanities Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington DC, 2012. 138 o. ISBN 9780884023760*)

A kereszteseknek a Szentföldről való kiszorulása után megszorodtak a hadjárat eszméjét népszerűsítő értekezések, nem egyszer számos gyakorlati jótanáccsal ellátva, olykor önálló hadügyi traktátusként megformálva. Elég, ha Fidez, Ramón Lull (Raimundus Lullus), Pierre Dubois, William of Nogaret, Hayton vagy Marino Sanudo munkáira utalunk, amelyekre, elsősorban Molnár Máténak és Sáhgy Marianne-nak köszönhetőn, a magyar kutatás is felfigyelt.² Ilyet tart a kezében az olvasó, latin kiadásban, illetve jegyzetekkel ellátott angol fordításban, *Hogyan győzzük le a szaracénokat* címmel a Princeton University professor emeritusának, a középkori történelem egyik legnagyobb tekintélyű művelőjének, Giles Constable-nek köszönhetően.

A kötet bevezetőjében a kiadó alapos tájékoztatást nyújt a szerzőről és a mű kéziratáról. Magáról a szerzőről egyszerre tudunk nagyon sokat, de a részleteket illetően annál kevesebbet. Vilmosnak ismerjük az egyházi karrierjét, de azon túl nagyon hiányosak ismereteink, a vezetéknévben szereplő földrajzi helyet is csak feltételezen azonosíthatjuk egy Pireneusok-beli településsel. Bizonyosan Délnyugat-Franciaországban született, majd neve a gascogne-i Condom domonkos iskolájának tanulói között tűnik fel a carcassonne-i 1302-es nagykáptalan idején. A keresztes hadjáratok iránt nem a „karosszékéből” lelkesedett, korának sokat utazó szerzetesei közé tartozott, ami persze nem volt ritkaság a domonkosok között. 1307-ben már Konstantinápolyban találjuk, majd 1316–1317-ig több hosszú keleti utazást tesz. Eztán tér vissza Franciaországba, s készíti el traktátusát, amelyet csak XXII. János pápa 1316. augusztusi halála után fejezett be. Az 1318-ban felállított – az Ilkanatus, Etiópia, India feletti joghatósággal rendelkező – Sultaniai érsekségnek először segédpüspöke lett, majd Szmirnai püspök, 1322-ben a perzsi Sultania (Suldania) érseke, 1324-ben Antivari (Bari) érseke, s ebben a minőségében érthette a halál 1338–1339-ben.

A „keleti kérdésnek” minden bizonnyal kora egyik legjobb szakértője lehetett, hiszen műveiből kikövetkeztethetően bejárta a bizánci területeket, Kis-Ázsiát, a Vörös-tenger vidékét, Indiát, Etiópiát. Gyakorlott írónak látszik, s számos fennmaradt vagy éppen lappangó művet írt. Felmerült, hogy egy másik keresztes traktátus, az ún. *Directorium* szerzőjét is benne tisztelhetjük, amit azonban Giles Constable meggyőző érveléssel (7–9. o.) elvet, de ugyanakkor megállapítja, hogy annak szerzője ismerte és használta a most kiadott traktátust. Egyetérthetünk a kiadóval, hogy a mű érdemes és páratlan volta a szerző személyesen megszerzett földrajzi ismeretiben és annak a katonai vállalkozással való összekapcsolásában keresendő. Teljesen eredetinek tekinthető gondolata, hogy az egyiptomi mamelukokat megfosszák az Indiai-óceán kereskedelmének hasznától. Pontos – és a maga korában páratlan helyismerettel tesz javaslatot arra, hogy a Vörös-tenger bejáratánál miként kellene megakadályozni a kereskedőknek az Egyiptom felé való továbbjutást. Érdekes, hogy e gondolat újdonságával maga is tisztában van, s erre utal is: „Et quia hoc novum est, et nostris temporibus inauditum, per consequens incredibile videtur...” (5. fejj., 102. o.) Többi gondolata visszaköszön a kortárs szerzők munkáiban: az egyiptomi szultán birodalmát embargó alá helyezni, a hajóutak egész évben való ellenőrzésével megakadályozni az utánpótlást. Hasonló céllal akarja korlátozni a szentföldi zarándoklatokat, hiszen azok az ellenségnek jelentenek bevételt. A hadjárat

² *Sáhgy Marianne*: Keresztes háború és nemzeti propaganda – Pierre Dubois: A szentföld visszafoglalásáról. In: *A középkor szeretete: történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*. Szerk. *Klaniczay Gábor, Nagy Balázs*. Budapest, 1999. 121–132. o.; *Molnár Máté*: A keresztény Európa egysége Pierre Dubois reformterveiben. Budapest, 2010.; *Molnár Máté*: Pierre Dubois terve a Szentföld visszaszerzésére. *Haditörténelmi Közlemények*, 116. (2003) 367–426. o.

sikerét ugyanakkor függővé tette a bizánci uralkodóval való együttműködéstől (s mivel nem bízott bennük, nem is tartotta legitimnek hatalmukat, a Konstantinápoly feletti politikai-katonai ellenőrzés megszerzését javasolta), miként az északi tatár uralkodóval való együttműködést is, hogy ne segítse a mamelukokat a keresztények ellen. Egyébként azon szerzők közé tartozik, aki a tatárokkal való együttműködésben nagy lehetőséget lát, miközben világosan ismeri az Arany Horda utódállamai közötti politikai különbségeket.

A traktátus meglepő újdonsága ellenére sem végezte rögtön és végleg a szemétkosárban. Feltehető, hogy 1332-ben erre a munkára hívták fel VI. Fülöp francia király figyelmét, mint egy „bölcsek, korábban domonkos” munkájára. Még érdekesebb, hogy egy évszázaddal később a bázeli zsinat idején ismét előveszik, amihez mindhárom fennmaradt kézírata kapcsolódik (nem véletlenül ma kettőt Bázelen, egyet a Vatikáni Könyvtárban őriznek). Ez érthető is, hiszen a latin–görög uniós tárgyalások alapfeltétele a Konstantinápoly felmentésére indított hadjárat volt, ami 1444-ben a várnai csatával végződő hadjáratban – nem is teljesen esélytelenül, de tragédiával végződően – meg is valósult.

A tervezett hadjárat útvonalául a szárazföldi utat javasolja, Magyarországon át, Konstantinápoly érintésével, ahol a hadjárat logisztikai bázisát kívánja kialakítani. Erre az eredményre az első keresztes hadjárat sikere alapján jut, hiszen minden idők legsikeresebb hadjáratának tekinti. Magyar szempontból még érdekesebb, hogy amikor az általa hevesen támadott, az egyiptomi kereskedelmi forgalmat a kezükben tartó genovai kereskedőkről ír, kitér arra is, hogy honnan szállítják a rabszolgákat Egyiptomba. A rabszolga kereskedelem kapcsán jól látja, hogy – miként később az oszmánoknál – a legtehetségesebbjeikből rekrutálódnak egy nemzetek feletti uralkodó elit. Megjegyzi, hogy a foglyok a görögöktől, bulgároktól, ruténektől, alánoktól és „Kisebb Magyarországról” érkeznek („Ungaros Minoris Ungarie, qui omnes gaudent sub nomine Christiano”, I. fej., 29. o.), akik keresztények. Az elnevezés első pillantásra szokatlannak tűnik, a két Magyarország ismerete azonban általános volt. Vásáry István hívta fel a figyelmet arra, hogy a kettős elnevezés 1241 előtt Bartholomaeus Anglicus bestseller művében, a *De proprietatibus rerum*-ban tűnik fel, hogy aztán tovább terjedjen (használja Roger Bacon is, amint arra Tardy Lajos hívta fel a figyelmet még 1980-ban), még ha a Magna Hungaria pusztulásával használatának túl sok értelme nem is maradt. Vásáry írása angolul is megjelent, így a kiadásban éppen hivatkozhattak is volna rá.³ Érdekes, hogy Bolognában, amikor 1256–57-ben felszámolják a rabszolgaságot, s összeírják őket, ott is Ungaria Minor megjelöléssel emlegetik egyikőjüket.⁴ Ugyanakkor a jegyzetek sem vetik fel, hogy éppen kelet-európai viszonylatban a szerző nem túl jól tájékozott; az első keresztes hadjárat kapcsán azt írja, hogy a keresztések Magyarországon és Ruténián át vonultak Konstantinápolyba, melyből nyilvánvaló, hogy Ruténiát a Balkánra lokalizálta, vagy félreértette forrásait. A Magyar Királyságot később is emlegeti, de nem használ semmilyen kiegészítő jelzöt.

A kötet példaszerű kiadási módszere a hazai forráskiadók számára is hasznos lehet, míg a domonkos szerző földrajzi ismereti meggyőzően bizonyítják, hogy a XIII. század folyamán jórészt a keresztes háborúknak köszönhetően a világ valóban feltárulkozott a korabeli értelmiség előtt, melynek csekély nyomai már Kézai Simon krónikájában is megcsillanak.

Veszprémy László

³ *Vásáry István*: Medieval Theories Concerning the Primordial Homeland of the Huns. In: *Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo*, vol. 35. Spoleto, 1988. 232–33. o.

⁴ *Armando Antonelli* (a cura di): *Il Liber Paradisus: con un'antologia di fonti bolognesi in materia di servitù medievale* (942–1304). Bologna, 2007. 40. o.